

TRADIȚIE ȘI MANIERISM ÎN ARHITECTURA AȘEZĂMINTELOR MONAHALE BRÂNCOVENEȘTI ȘI INFLUENȚA ACESTORA ASUPRA SATULUI ROMÂNESC

Iancu TĂNĂSESCU¹, Camil TĂNĂSESCU²
Gabriel TĂNĂSESCU³

iancutanasescu@gmail.com; camiltanasescu@
gmail.com; gabrieltanasescu@gmail.com

ABSTRACT: The paper explores the characteristics of the Brancovan architectural style, as evident from churches and monasteries erected by voivode Constantin Brâncoveanu (1688–1714). Among such characteristics, we mention a mannerist orientation seen in the bell tower, the walls, the defense ditches, the water channels, the monks' cells, the cellars, the water pipes, the churches and the surrounding gardens. The Brancovan Churches have the seven braces supported on limestone or marble sculptures, with floral drawings, and the rows of bricks are in the form of saws and horseshoe arches. The patterns of the Brancovan settlements, in which Constantin Brancoveanu invested his income, were based on family decisions, the originality and perfection of settlements, though manners, including the evidence of purity of faith identified in the knowledge of self-sacrifice. The Brancovan edifices retained the characteristic of imposing a certain group safety.

KEYWORDS: voivode Constantin Brancoveanu, Brancovan architectural style, mannerism, tradition

A vorbi astăzi despre bisericile și mănăstirile ridicate de voievodul Constantin Brâncoveanu (1688–1714), reprezintă o modalitate de reflecție

---

¹ Prof. dr. la Universitatea din Craiova, membru asociat al DIS/CRIFST.

² Conf. dr. la Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” București, membru asociat al DIS/CRIFST.

³ Lect. dr. la Universitatea din Craiova, membru asociat DIS/CRIFST.

asupra timpului implacabil, care păstrează pentru scurta veșnicie doar ceea ce-i place.

Constantin Brâncoveanu a acceptat un cod unic de arhitectură bisericească, pe care în unicitatea ei a diversificat-o, permițându-și o manieră exhaustivă în reliefuri diferite. Bisericile brâncovenești au constituit semne de hotar pentru amenajamentele monahale devenind oaze ale urbanismului rural, în jumătatea a doua a secolului XVIII.

Pe frontispiciul fiecărui așezământ regăsim ierbiologia locală, autentică, dar și forța orientului limitată în arboretul stâlpilor de fațadă.

Un habitat construit pe amănuntul firului de iarbă rezistent la vitregii, care va umple deschiderea sintezei trecerii, dincolo de pragul nimicniciei profanului, spre necunoscuta nemurire.

Chiar dacă bisericile brâncovenești nu cuprind teme izolate de individualități ortodoxe indigene sau străine totuși, ansamblul arhitectural al fiecăruia dintre așezămintele monahale, definește o temă, care implica austeritatea colectivității și venerația divinității.

Abordarea generală a arhitecturii brâncovenești presupune regăsirea trăsăturilor specifice geografiei locurilor, istoria regăsirii dumnezeirii, o administrație a legilor ortodoxismului.

Dar arta construcțiilor, reflectă și dimensiunea politică în economia timpurilor, precum și tehnica apărării religiei creștine în locașurile sfinte. Arhitectura acestora determina identificarea izvoarelor financiare-bazate pe o economie adecvată necesităților publice și politicilor sprijinite pe propria putere, pe diplomație și pe captarea celor de aceeași simțire duhovnicească.

De aceea așezămintele brâncovenești indică măsura timpului, evoluția vieții sociale și dispozițiile care provin din înțelegerile de a păstra linia unitară, dar și stările autoritare ale vremii supuse utilitarismului politicilor marilor puteri militare.

Pornind de la nevoia de a ști dacă așezămintele monahale brâncovenești reprezintă o continuare a tradiției în domeniu sau constituie doar o succesiune istorică, determinată de cauze concrete, în acest segment de cultură, care reflectă însușirile specifice edificiilor secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, ridicate într-o perioadă politico-militară și economică a vremii suntem nevoiți să identificăm însușirile specifice acestor edificii integrate „trăirii sfințeniei”, cu adevărat dramatice, starea emoțională continuând să producă în vecie sensibilitățile care nu se despart de pioșenie.

Modelul construcțiilor monahale brâncovenești a reprezentat o preluare și o continuare a ceea ce exista, în mod aproape natural, în contextul culturii ortodoxe, în majoritatea țărilor creștinate de apostoli, cu grija păstrării sacralității, dar și cu nevoia de a o apăra.

Imaginea rămasă este confirmarea gândirii de atunci care, în ceea ce privește religiozitatea, nu s-a schimbat în mod substanțial nici după trei secole, în contextul culturii ortodoxe de azi.

Este ceea ce se cheamă în liniile cele mai generale, tradiția.

Cât despre conceptul de manierism, împrumutat în secolul al XVI-lea din literatura despre maniere, ca fiind o calitate dezirabilă (Vasali îl propunea în 1550 ca însușire a artei, iar Lorenzo de Medicii pretindea manieră în comportarea doamnelor⁴), lucrurile s-au complicat, după ce a fost preluat și adaptat din normele italiene, întrucât a devenit omniprezent în literatură, muzică, dans și în artele vizuale.

În istoria conceptului a apărut și tendința peiorativă, determinată de o stăruitoare încercare de perfecționare, de reducere a creației la un stereotip. Ar constitui, cum se zice azi, o copie a propriei metode de lucru, o prelungire a ceea ce a fost apreciat ca valabil în lucrările anterioare.

Voința preexistentă a voievodului a fost mereu „constrânsă” de reformarea perpetuă a regulilor, resurselor, de orientarea teritoriului, de satisfacerea principalelor necesități ale colectivităților creștine.

Toate evaluările aveau o semnificație politică, pe care voievodul nu a neglijat-o în niciun moment și în nicio împrejurare.

Adoptarea sistemului simplu, regăsit în manierismul proiectării și al executării lăcașelor de cult avea drept contraargument necesitatea diversificării, prin alegerea unor zone geografice compatibile.

Coordonarea planului revenea specialiștilor ale căror opțiuni ar fi urmat să prezinte condițiile obiective, însă acestea erau sub influența rapoartelor militare, dar și a orientării voievodului pentru evitarea extremelor ireconciliabile.

Era însă indispensabil ca sub toate aspectele de ansamblu să existe, doar o singură măsură a lucrurilor pentru a se ajunge la impunerea unui stil principal, articulat, care a reflectat inspirația unică a voievodului.

Obârșia construcțiilor monahale se regăsea în vastele amenajamente voievodale ridicate de Ștefan în Moldova, în care se identifică, în linii

⁴ John Sherman, *Manierismul*, Editura Meridiane, București, 1983, p. 11

generale, **aspectul militar, aspectul economic și aspectul statal**, cuprinzând tendințele culturale ale vremii, stabilizate prin obiceiuri și un sistem sumar de hotărâri, cu putere de lege, impuse de Divanul Domnesc.

Sub acest aspect, structura sistemului militar se identifică în obligația participării bărbaților aflați în putere la „armata ocazională”, organizată după un plan împrumutat de la armatele regulate ale marilor imperii.

Pe lângă armata pământului „a descuților”, care era formată din nevoia populației de a supraviețui conflictelor de cotropire, jaf, cât și de păstrare a religiozității și a resurselor naturale, voievodul, după obiceiul european, avea la dispoziție armata de mercenari, fără de care hotarele nu puteau exista, ca un întins al aceleiași puteri administrative și politice.

Armata reprezenta astfel o organizație individualizată, producătoare de stabilitate, formată și întreținută doar prin capacitatea de plată a voievodului, și mai puțin a vistieriei țării.

În mod necesar armata reprezenta ideea politică a voievodului de a fi independent în alianțe, esența acesteia fiind reprezentată de necesitatea de a transmite puterea, de a media eventualele conflicte, de a crea imaginea că poate să fie în orice moment activă, ceea ce înseamnă crearea puterii de intimidare, a modalității de percepere că reprezintă obiectul ideilor voievodului despre pace sau război.

De aceea, ideea dominantă în lucrările cancelariei domnești consta în necesitatea ca, înainte de orice confruntare, voievodul să aibă asigurată intervenția și finanțarea ajutoarelor militare (armată și experți), din occident, acesta fiind în permanență pregătit să le primească și să le utilizeze conform planurilor anume elaborate pentru ieșirea din impas.

Aspectul economic al domniei brâncovenești s-a bazat pe atribuțiile unei „diplomații formale”, impusă de necesitatea că țara nu avea puterea să se susțină doar prin mijloacele boierilor și ale voievodului, motiv pentru care, sub deviza apărării creștinătății, chiar și sub hazardul unei vasalități superficiale, care impunea evaluări laudative sau dojenitoare, cunoscând utilitatea evitării obstacolelor și adoptării propriei strategii, a determinat efectuarea unor împrumuturi, sfidându-se într-un anumit fel prejudecata, care la vremea aceea se chema încălcarea neutralității militare, prin acceptarea împrumuturilor și de ipoteticii adversari. Dar nimeni nu-ți dă atât cât îți trebuie pentru a avea curajul să i te opui⁵.

⁵ Cernovodeanu Paul, Constantin Florin, Busuioceanu Andrei, *Constantin Brâncoveanu*, Editura Academiei, București, 1989, p. 76

Pericolul invaziei credinței l-a determinat pe voievod să-și încredințe destinul divinității și să-și croiască viața după strictele dogme ale creștinătății.

În apărarea religiei, voievodul și-a trăit credința, în timp ce alți conducători doar au experimentat-o.

Amplasamentul geografic al țării impunea neîncetat adoptarea măsurilor reale de apărare în fața amenințării imperiilor care nu respectau structurile și culturile statelor mici, iar una dintre marile puteri adoptase chiar strategii de impunere a propriei religii.

Această stare de fapt indica măsura curajului de a se opune influențelor, de a exercita „captatio benevolentia” asupra altor puteri, ca formă a politicii de supraviețuire, precum și ca formă de evitare a eșecului politicii alianțelor, prin cumpărarea statorniciei⁶.

Dar și într-o parte și în alta, speranța de a rezista avea la bază, atât fenomenul înfruntării încercărilor de extindere a politicilor religioase, cât și asigurarea dominației teritoriale rusești, în baza ortodoxismului.

Toate aceste inițiative au dus la consacrarea unor măsuri dezastruoase pentru țară, care urmărea să evite tiparele impuse de marile imperii, dar să se încadreze și în disciplina statelor creștine interesate să aibă un tampon în calea invaziei celorlalte religii.

Important pentru occident era ca religia creștină, chiar dacă în fapt se practică în mod diferențiat, să-și păstreze principiile de grup, a căror morală să fie identică în ceea ce privește realitatea în folosul creștinismului.

Aceste tipuri diferite de relații au creat tendința politică a vremii de a înfrunta același destin religios, dar a impus și regula că, țările mici, incapabile să se apere singure, trebuiau să se supună, sub o formă sau alta cuiva, ceea ce constituia o modalitate ascunsă a subminării puterii acesteia.

Eroarea în alegerea protectorilor era considerată și de către adversarii externi, dar și de cei interni, o culpă a voievodului, ale cărei consecințe, de cele mai multe ori, le suporta cu stoicism.

Iată de ce, echilibrul politicii de suprafață trebuia dublat de o activitate diplomatică prin care să se controleze eventualele avantaje, pentru ca nimeni să nu se considere ofensat sau potrivnic, după cum nici țara să nu fie prejudiciată, prin pierderea de teritorii, sau să nu fie înșelată prin abandonarea fățișă a colaborării.

⁶ Iorga Nicolae, *Bizanț după Bizanț*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 262–264

Spre sfârșitul secolului 17 și începutul secolului 18 se impuseseră gândirea „principelui”, ideal al lui Machiavelli; cruciadele își depășiseră rolul tradițional de apărător al creștinătății, dovedindu-se lumii că marile state aveau mereu interese contradictorii; Michelangelo și Da Vinci ridicaseră bolțile credinței la cer, unde rămăsese vie și activă, deși uneori era animată de un exclusivism rapace.

Fascinația acestor vremuri este dată de ținta singulară a războinicilor pribegi, de a fi căutați și venerați pentru izbânzile lor magice, între actele războinice și moartea cavalerilor, care se consideraseră că trăiesc libertatea pură, țesându-se legenda.

Pentru un bărbat îndrăzneț ca voievodul Brâncoveanu, care își încercase limitele morale în moștenirea bogăției, în educația ortodoxiei mitice, în experimentele contracarării unor războaie, în cenzurarea și în disimularea înțelegerilor la nivel zonal, ar fi trebuit să fie agreat de întreaga creștinătate, ținând cont de dovezile clamate că reprezentau profundul atașament diplomatic al vecinilor.

Dar lupta care se dădea în cancelariile statelor creștine, încleștarea mută între a îngeunchea cât mai multe state nevoiașe, și indeciziile de a interveni la timp, au determinat până la ofensă și chiar până la nevoia de răzbunare, natura raporturilor dintre inițiatorii proiectelor esențiale de apărare a egalilor în credința creștină.

Contracararea împrumuturilor masive și amânarea recompenselor pentru încercările de independență, produceau în existența voievodului preferința rațională de a fi loial deciziilor fundamentale de apărător al creștinismului, alternativă emoțională considerată profitabilă, dacă se dovedea că prin astfel de hotărâri ar fi ieșit din impas.

În fața celorlalți principii, voievodul își formase crezul că tot ceea ce trăia reprezenta o favoare a divinității, care în afara folosului de a fi liber în guvernarea sa și de a fi implicat în libertatea celorlalte țări, nu era nevoie să îi răstoarne sau să îi înlocuie cu alții. Era conștient de faptul că repetațele sale pregătiri nu erau un prilej de confirmare a puterii armate, ci un prilej de reproșuri, de afirmare esențială a unor idei care vizau păstrarea creștinismului ca mijlocire între om și divinitate.

Puțin a lipsit ca pentru o scurtă perioadă, în lipsa înaintemergătorului bisericesc să-și aroge titlul de mare preot, după obiceiul unora dintre principii creștini, însă hotărârea aceasta ar fi arătat cât de fericit ar fi putut să fie, astfel că a renunțat de teama de a nu-și găsi mărinimia în

reaua-credință, ceea ce ar fi însemnat o abdicare de la suferința în căutarea sfințeniei.

Adept al comenzilor unice, voievodul își asuma și eșecul acțiunilor, care nu au avut succes, filosofia sa acțională întemeindu-se pe polaritatea înlăturării diferenței dintre ideile și viața supușilor, dar și pe reflecția asupra evitării căderii în păcat.

Fără să îi disprețuiască pe cei învinși, voievodul se îndepărta de propriile limite și urmărea aprofundarea consecințelor pentru a dobândi independența față de dimensiunea greșelilor din trecut, ca un drept nelimitat de a se salva.

Tradiția puterii voievodului presupunea înlăturarea tuturor dificultăților în plan extern și intern, stăruindu-se pe menținerea sistemului ofensiv de relații, dovedind pentru mulți ani formidabilă capacitate de a împăca disputele, de a cumpăra buna-voință pentru păstrarea unui sistem activ de relații, fără să bănuiască faptul că tocmai acest sistem va lua o alta întorsătură spre sfârșitul existenței sale.

Legile domnești se întocmeau greu și se aplicau și mai greu.

Voievodul pornise de la un sistem de administrare moștenit, având credința că în felul acesta, cel puțin generația sa, va accepta propunerea unei stabilități politice, stăruind mai mult pe raporturile de cooperare cu vecinii, care, chiar dacă nu creau conflicte, erau favorabili păstrării ansamblului de uzanțe pacificatoare.

În încercările sale de menținere a unei libertăți de acțiune, în alegerea prietenilor externe, a menținut ceea ce românul a păstrat permanent, și anume sintagma biblică potrivit căreia: „ceea ce considerăm că ne produce neplăcere, căutăm să înlăturăm”, pentru că Dumnezeu face necesar tot ceea ce face.

Ideile veneau însă pe filiera unei renașteri întârziate, dar aveau o profundă legătură cu catolicismul, ca formă de practicare a unei culturi care avea să scoată la iveală individualități proeminente, responsabile pentru restructurarea politicii evului mediu, deși sabia inchiziției așteptase pe fiecare în prag.

Anarhismul, care ar fi trebuit să legitimizeze drepturile individului la aventura contrazicerii preceptelor religioase, a prins în țările nelatine, ca practică a părții raționale a individului, ca subiectivism filosofic, oprindu-se la hotarele țării.

Ortodoxismul nu produce ură sau dispreț față de propriile dogme, deoarece nu are o cauză externă în gândire, ci în starea că suferința trebuie

trăită pentru a fi înlăturată prin credință, revenindu-i ființei obligația de a avea încredere deplină în divinitate.

De aceea biserica se baza pe îndărătnicia cu care oamenii se considerau vinovați în fața divinității, oferindu-le deplina întrebuintare a așezămintelor monahale, și adoptând o etică simplistă, care sa fie respectată de familie, o etică a diriguitorilor statului, concomitent cu etica statului însuși, pe care îl slujea, dar îl și stăpânea, considerând că doar în acest mod se va împlini rarul acord al indivizilor.

Tradiția arhitecturii așezămintelor monahale

Așezămintele monahale existau cu câteva secole înainte de înscăunarea voievodului, dăinuind ca urmare a răspândirii tehnicii care și-a păstrat continuu proporționalitatea și identitatea, preluând ceea ce este caracteristic ortodoxismului:

– condiționarea uzanței smereniei ca factor de liberare a impulsului religios;

– umilința în fața măreției divinității a toate făcătoare;

– credința ca formă de adaptare spirituală;

– credința ca model dogmatic de însușire și de păstrare al imensului prestigiu al curățeniei sufletești;

– credința ca misiune a primirii ajutorului divin, pentru ieșirea din orice nevoie, nu din dorințe.

Efectele asumării doctrinei ortodoxe, dincolo de ideile filosofilor, înseamnă cunoașterea stării de iluminare, intervenită în rațiunea celor care practică scopul ajungerii la smerenie în cadrul comunităților monahale.

Pentru fiecare dintre credincioși, divinitatea adună cele trebuincioase trăirii spre un scop distinct, neîndoielnic: „Nu te teme de nimic, căci Eu te izbăvesc” (Isaia 43:1,2), care trebuie să reprezinte existența reală a sufletului, pe care îl slujea cu abnegație, pentru că există în mod necesar, și căruia nu îi cer dovada apartenenței la o substanță concretă, vizibilă, pentru că se află mai presus de pragul intelectului, și pentru că nu există posibilitatea deprecierei existenței divine (cei care au negat o astfel de relevare, au slujit sub o autoritate nedemnă de a oferi beneficii).

Ideile sfârșitului de secol și cele privind începutul noului secol, în așezămintele monahale își urmau scurgerea uniformă, ținută strâns de rangurile bisericești, comunitățile trăind într-o conveniență laudabilă, acceptată de tot felul de ierarhii.

În timp ce ideile iluministe se străduiau să uniformizeze deprinderile celor atrași de tot ceea ce strălucea, ca formă de scăpare de sub o realitate mascată de symbolism, Pico della Mirandola, contestând cu două secole în urmă (1486) în *Raționamentul în Teologie II*, că posibilitatea înlocuirii unei creaturi „se poate face fără convertirea pâinii în corpul lui Hristos sau fără a reduce starea de pâine, astfel încât în altar să fie corpul lui Hristos”, voievodul considera că are responsabilitatea să nu se rătăcească și să nu fie tentat de puterea magică a mândriei.

Dar, pentru a construi așezămintele monahale, voievodul indica respectarea cu sfințenie a tradiției ortodoxismului, în preluarea structurilor vechi, lăsându-se influențat de harul divin și de dăruirea celor care aveau să zidească veșnicia în locașurile sfinte, pentru a răsplăti bunătatea nelimitată a divinității.

Asupra planurilor tehnice revenea cancelariei obligația să emită edicte după modelul francez, pentru a nu exista abateri de la structura unei estetici aliniată tradiției epocilor trecute, care nu s-a abătut de la modelul simplu, contrazicând structurile monumentale occidentale, care deși vizează construcțiile în sine mai mult decât credința, aveau scopul de a sublinia libertatea asumată de individ, uneori chiar gratuit sau nejustificat⁷.

În construcțiile monahale brâncovenești nu vor exista structuri futuriste, bazate pe monumentalitate sau pe o iconografie cu totul particulară, prin care să se contrazică modelul arhitectural tradițional, instituit de Mircea Voievod (1386–1394) și păstrat de Matei Basarab Voievod (Aga Matei – 1632–1654), totul fiind natural și potrivit cu așezămintele țărilor învecinate.

Identitatea mediului zonal

Construcțiile așezămintelor monahale sunt prin destinația lor așezate pe spații geometrice mici, care coboară abrupt de pe dealuri, apărate în mod natural de ape sau păduri, oferind garanția rezistenței în fața stihțiilor naturii sau a conflictelor și agresiunilor de orice gen.

Dificultățile întâlnite în edificarea așezămintelor constituiau criteriul pentru crearea unei structuri capabile să asigure conviețuirea într-un

⁷ În Franța apăruse ideile lui Henri IV (1607) despre legitimarea unui urbanism modern, completat de stăruința genială a lui Louise XV de a scăpa de ruinele castelelor și de mlaștinile de lângă acestea.

univers închis, deloc tolerant la anarhie și la diminuarea autorității religioase, hotărâtoare pentru viața monahală.

Identitatea ansamblului edificiilor monahale

Credința că omul este întovărașit în fiecare clipă de divinitate a influențat și modul de alegere a edificării ansamblurilor brâncovenești, astfel încât, pe un spațiu mic „să se aglomereze” într-un mod impus de utilitatea folosirii timpului, care să păstreze caracteristicile unor locuințe austere, dar care să posede idealitatea trăirii împreună, a unui trai nou, într-o comunitate redusă, destinată sacrificiului colectiv, având drept componentă esențială slujirea și trăirea în credință.

Ansamblul edificiilor monahale se referă, în principal, la:

- concentrarea clădirilor în formă dreptunghiulară, cu biserica în centru;
- conservarea terenurilor auxiliare;
- îngrădirea ansamblului cu ziduri solide care să asigure salvarea în cazul amenințării supraviețuirii;
- existența unui plan de refugiu prin cel puțin două ieșiri spre exteriorul fundamentului;
- crearea unei structuri subpământene, după modelele medievale, care să aibă ca finalitate salvarea de suplicii în cazul invaziei străine.

Toate edificiile brâncovenești au păstrat caracteristica impunerii unei anumite siguranțe de grup și tolerarea recurgerii la forța de adaptare a persoanei la morala creștină colectivă.

Ansamblul monahal este concentrat pe asigurarea habitatului colectiv și individual, pe distribuția capacităților individuale de asigurare a manifestării polivalente a personalității, pe munca organizată în care preocuparea morală este esențială, iar doctrina ortodoxă este determinantă în obținerea scopului salvării de păcat a grupului religios, aceasta având valoare doar prin supunerea scopului.

Pentru a exista garanția păstrării legăturilor așezămintelor cu exteriorul, voievodul, stăpân al pământurilor pe care se aflau locuințele supușilor, a urmărit să determine o solidarizare în coordonarea eforturilor de supraviețuire, prin dani, zapise, care să asigure și partea de forță a puterii acestuia.

În planurile de organizare a așezămintelor monahale se regăsește evoluția juridică privind reglementările generale de organizare a acestora,

reglementarea vieții monahale, precum și un plan sumar de edificare (care preciza zona de amenajare concretă, în teritoriu) dimensiunile, modul de concentrare și detaliile semnificative.

Misiunea sacră a voievodului era stăpânită de sentimentul întrajutorării ca rezultat al voinței de unitate între spirit și credință, între păstrarea sfințeniei prin cuvânt și faptă și menținerea influenței bisericii în viața individuală.

Cancelaria voievodală a avut de ales între nevoile elementare de împărtășire prin spiritul credinței, a comunităților monahale, edificate după un tipar repetitiv, care să păstreze unitatea de gândire în spiritul de izolare față de viața profană și încurajarea construirii unor edificii grandioase, care să egaleze tiparul medieval sau cel occidental, absolutizând esența construcțiilor care să constrângă la umilința ființei în fața divinității.

Consecințele principale ale acestui fenomen au contribuit la stabilizarea genului de edificii care, în parte, s-a dovedit a fi evolutiv, sub aspectul disciplinei arhitecturale, de conservare, sub aspectul consacării unui anumit gen de orientare, spre o izolare extremă, indispensabilă pentru apărarea populației monahale, în situația instabilității politice din zonă, dar și de garant al sentimentului unității și de întrajutorarea reciprocă dintre credință și nevoile elementare ale mirenilor.

Alegând credința ca unică opțiune pentru manifestarea spiritului său de mărturisire a dărnicii publice, voievodul s-a oprit la modestia construcțiilor, iar nu la grandoarea castelelor medievale, înconjurate de canale și învecinate cu lacuri, care i-ar fi permis să fundamenteze adevărate metropole, să creeze iluzia separării de lume, dar și sentimentul că se afla în mijlocul ei și în fața divinității.

Ceea ce era indispensabil de conceput cu privire la împărțirea spațiului, intra în viziunea, în preocupările și în interesele prioritare ale autorităților religioase, care urmau să dea răspunsuri coerente populației monahale, ce trebuia susținută în diversitatea posibilă existentă.

Revenea acestora obligația realizării strategiilor de apărare, dar și de supraviețuire, favorizând acele resorturi economice și religioase, care să rămână în continuare dependente de disciplină monahală, de realitatea aproape identică a zilelor, în contextul atitudinilor paternaliste, a simpatiilor, care să întărească și să motiveze „suferința” concepțiilor religioase.

De altfel, fiecare muritor care a hotărât să se supună canoanelor

monahale are o istorie, sau cel puțin o poveste în urma căreia se va supune ascultărilor, fără să se sinchisească de „vorba lumii”, cu intrigile sale, acceptând să nu mai fie supus judecății oamenilor de care trebuiau să uite de lume prin începerea unei vieți noi, animat de jurământul supunerii în relația cu divinitatea.

Fără să existe mărturisiri directe, însă nici interziceri categorice privind motivele care au determinat alegerea cadrului general pentru amplasarea în teritoriu a așezămintelor monahale (bucuria contemplativă a reliefului, plăcerea spiritualizată a celor apropiați, executarea mandatului pentru îndeplinirea unei convenții, evitarea controlului teritorial) considerăm că planurile de concepere au corespuns unor exigențe politico-preventive și unor constrângeri impuse prin forța împrejurărilor de a avea la dispoziție infrastructura adecvată și adaptată la evenimente.

De aceea, în alegerea detaliilor amenajamentelor, sub aspectul structurii sau organizării acestora, este de presupus că inițiativa aparținea fie preoților, care aveau mai multe posibilități să facă o alegere, ei dorind să nu se umilească în fața sătenilor, dar nici să nu îi jignească cu mândria lor de a nu explica nimic, cu îndrăzneala de a se izola de lume.

Patetismul cu care preoții încercau să emoționeze cancelaria voievodală, precum și pasiunea de a fi văzuți cum reușesc să aibă grijă de ființa umană în prezentarea adevăratului creștin, a dus la îndeplinirea condițiilor unei formalizări intrinseci hotărâtoare, din care rezultă că amenajamentele au avut ca obiective certe o repartizare în care s-a afirmat necesitatea unui echilibru între regiuni: câmpiile și dealurile, aflate la diferite niveluri, care să exprime, prin izolare, apropierea de Dumnezeu, dar și de lumea supusă atât divinității, cât și voievodului.

În realitate amenajamentul teritoriului a însemnat adoptarea măsurilor de nivelare a terenului și de punere în valoare a edificiilor în prezența unui relief dezechilibrat (lac, canal, pădure, deal), identificarea căilor de acces pentru populație, voința alegerii emanând de la cancelaria voievodala, prin intermediarii specializați în administrarea locașurilor de cult, prin verificările efectuate de specialiști în domeniu⁸.

Un rol important pentru stabilirea programului era reprezentat de intermediarii care identificau zona concretă și previzionau construcțiile, făceau aprecieri asupra coerenței financiare dintre previziune, plan,

⁸ Doxăneanu Nicolae, *Valea Voievozilor Brâncoveni*, Editura Albatros, 1981, p. 33

condițiile concrete și problemele care interveneau, cu posibilitatea propunerii îndepărtării acestora.

Revenea însă rolul esențial cancelariei să decidă propunerea finală voievodului, după localizarea de amănunt, după liberarea spațiului, după identificarea și stabilirea drumurilor de acces.

După vizualizarea propunerilor de variante, se alegea forma cea mai echilibrată, atât sub aspectul izolării, dar și al integrării așezământului în viziunea largă a amplasării satelor, decizia revenind voievodului, care planifica riguros termenii finalizării și punerii în funcțiune, zonele de separare și viziunea grafică.

Totul urma să se exercite sub autoritatea mitropoliei ortodoxe grecești, de unde se primeau odăjdiile preoțești, cărți, hrisoave, pentru care voievodul a „întărit” dani și a făcut pomeni.

Ansamblul monahal era divizat, astfel încât împărțirea chiliilor aflate în folosința monahilor să fie echilibrată, unitară, fără diferențieri în cadrul acestei populații, totul fiind impus de importanța serviciilor: chiliile, atelierul de lucrări manuale (cusături, pictură, sculptură în piatră și lemn, confecționarea lumânărilor, stupina, grajdurile, camera și pivnițele).

Toate aceste munci erau dirijate prin grija stareșului, care recomanda, repartiza și urmărea munca în comun, evidențiind corelația dintre ceea ce era necesar pentru existența comunității, și ceea ce era necesar pentru perpetuarea credinței.

Populația așezământului era organizată și implicată în lucrările de construire și reparare a edificiilor, a împrejurimilor pentru animale, a ostrețelor pentru pești, a marginilor pentru lacuri, totul fiind supravegheat de un resort administrativ simplificat, coincizând serviciilor reunite ale socotitorilor, care se întruneau și verificau modul de acțiune după reguli consacrate.

Reformele care au fost identificate în perioada domniei voievodului nu s-au referit la edificiile existente, ci, în linii mari, la modul de viață a comunității monahale (primirea în mănăstire, organizarea înhumărilor, excluderea din comunitate).

O preocupare distinctă, opusă comunității de regulile monahale, făcea posibilă relația permanentă cu mireni, prin punerea serviciului religios la dispoziție, în schimbul bunăvoinței acestora față de condițiile și modul de trai, față de tradițiile bisericești, care pretindeau comunitatea muncii, sacrificiul pentru binele aproapelui, mântuirea prin milostenie și credință

nedisimulată, devenind, doar în acest mod, slujbași ai creștinătății, care presupunea viața fără griji, în liniște, pentru a fi plăcut divinității.

Participarea monahilor la viața comunității indica posibilitatea neîngrădită de a oficia serviciile religioase, după obicei, afirmarea acestei libertăți garantând elementele educației religioase, înlăturând practica arbitrară, limitarea la aprecieri particulare și impunând adaptarea după voința și puterea fiecărui credincios la realitatea existentă, în care destinul de a trăi în bordei era acceptat, singura bucurie care le plutea mereu în față, ca o intuiție bine venită, fiind doar tabloul judecății de apoi, în care se vedeau în sfârșit fericiți.

Ei se îndoiau, dar voiau să recucerească ceea ce monahii le promiteau: spălarea oricărei suferințe prin credință, lanțurile constrângerii vieții pe care o îndurau reprezentând, cu certitudine, prețul răscumpărării păcatelor.

Era esențial ca monahii să fie văzuți ca trimiși ai divinității, ca model a-i faptului că niciodată nu încercau să profite, ei fiind cei care urmăreau să prevină epidemiile, să le arate că dojana trebuia făcută cu grijă, iar nu cu silnicie, și că viciile se vindecă prin credință.

Mănăstirea, ca așezământ monahal, în care slujba urmează un ritual sacru, și-a revendicat poziția socială, a revitalizat economia locului, continuând să își păstreze cu aceeași anvergură influența, chiar și după pierderea puterii de către voievod⁹.

Dacă pentru perioada îndelungată de timp unitatea de vânzare – cum-părare era reprezentată de munca la clacă (îmi dai produse, îți muncesc în schimb), mănăstirea, prin autoritatea monahilor, asigura alfabetizarea și avea ca prioritate ocrotirea bolnavilor (în bolniță) și a animalelor bolnave.

Sub aspect tehnic – așezămintele monahale au urmat etapă cu etapă planul specialiștilor, recurgând la materialele primare de construcție din zonă, și folosind forța fizică a sătenilor interesați, sub îndrumarea:

- meșterului ales pentru experiența și moralitatea sa;
- persoanelor care dispuneau de un patrimoniu propriu și erau datoare voievodului;
- persoană cunoscătoare a zapiselor voievodale și a obiceiurilor locului.

Se aprecia, la acea vreme, că era necesar să existe o unitate de măsură care să asigure identitatea așezămintelor voievodale, având competența să

⁹ Fotini Anastasia, *Sfânta Mănăstire Brâncoveni*, Editura Fundației, „Universitatea Pentru Toți”, Slatina, 2001, p. 9–10

evite cu suplețe contradicțiile și să-și asume răspunderea pentru prerogativele încredințate.

Deși regiunile în care au fost amplasate așezămintele brâncovenești sunt diferite, în principal, arta construirii acestora este identică, diferența fiind dată de înălțimea și întinderea zidurilor de apărare, care aveau să influențeze și înălțimea clădirilor, precum și de natura pavimentelor curților interioare (cărămidă arsă, pusă în muchie), ajungându-se la instituirea unei ordini a construcțiilor reprezentate de așezarea în peisaj, după realitățile naturale, zidurile geometrice devenind în acest mod prețioase, canalele modelând și delimitând cu pecetea lor albastră transparența verdelui învi-orător al mlaștinii¹⁰.

Verificând emanația cancelariei, voievodul urmărea să se adapteze unui model natural, ținând să inoculeze idea că fiecare așezământ, pentru a nu fi uitat, de parcă viața ar ține o veșnicie, trebuie să fie particular, adică luat mereu de la început¹¹.

De aceea rolul său era de a se afla lângă cei puțini, care nu vedeau de la început solemnitățile, ci se lăsau pradă îndoielii neclintite, impusă de clipa care avea să devină trecut, iar nu de privirea care avea să-și însușească tradiția peste secole.

Noutatea care de multe ori pare îndoielnică, se regăsea doar în realitatea obiectuală, determinată de certitudinea că materia primă din zonă avea să fie cuprinzătoare și perfecționată.

Avantajele și inconvenientele deveneau indispensabile în alegerea persoanelor și a metodelor, pentru a se putea evalua rapid orizontul activității, și pentru a avea la dispoziție soluții esențiale, care să fie asumate și de trezoreria voievodală¹².

Precizia detaliilor revenea celor care obosiseră în redarea unei sugestive magii, care să determine pe muritor să regăsească în biserică locul de trecere, constrângător, pentru ca divinitatea să înțeleagă căința prin vorbele și faptele plăcute și adevărate.

Dar pentru că în occident, păcătosul își răscumpăra „partea

¹⁰ Cojocaru Constantin, Drăgan Gheorghe, *Brâncoveniul este Ierusalimul Oltului*, Editura Hoffman, Caracal, 2015, p. 57

¹¹ Cojocaru Constantin, Cojocaru Dumitru, Iordache Ion, Marin I Marin, Stana Iancu, Tănăsescu Camil, Brâncoveni, *Studiu Monografic*, Editura Ins, 1998, p. 32

¹² Pătroi Ion, Ciobotea Dinică, Teodorescu Dorin, Constantin Basarab Brâncoveanu, *Genealogia Familiei Brâncoveni*, Editura Universitaria Craiova, 2004, p. 53

blestemată” a existenței prin indulgențe, care presupuneau înlăturarea viziunilor apocaliptice, voievodul a preferat să vindece relele supușilor, zidind așezămintele cu venituri proprii.

Documentele așezămintelor monahale cuprindeau planul general de amenajare, care urma să fie observat și analizat de eșaloanele ierarhice, fiind evaluate financiar, cât și sub aspectul fiabilității, precum și în ce privește proiectul de amenajament, întărindu-se, în linii generale, fizionomia lăcașului, ca o continuare indispensabilă a istoriei construcțiilor, pentru a se ilustra, pe cât era posibil, specificul zonei, atât sub aspect demografic, cât și estetic.

Planul grafic și planul scriptic prezentau analogii cu planurile sumare ale celorlalte edificii, diferențele regăsindu-se în detaliile care cuprindeau principalele inovații, unele de natură practică, iar altele de natură estetică.

Cu fiecare obiectiv realizat, cancelaria simplifica și reducea interdicțiile, fapt care determina ca în ridicarea unora dintre așezăminte să se identifice un regim tranzitoriu de măsuri, validându-se unele planuri neaprofundate suficient, după cum unele planuri erau preluate, în esența lor, ceea ce a determinat identificarea unei **orientări manieriste**, în arhitectura brâncovenească, închise în ipotezele finalizării așezămintelor: turnul clopotniță, zidurile, șanțurile de apărare, canalele cu apă, chiliile monahilor, pivnițele, olanele cu apă, bisericile și grădinile din jur¹³.

Cărămizile erau turnate din argila locală, coaptă în incinta așezământului, iar varul era adus din zonele de munte, acoperișurile fiind confecționate din șită groasă.

Așezămintele brâncovenești păstrează caracteristici identice:

- intrarea în incintă prin poarta ovală situată sub turnul clopotniței;
- zidul de apărare.

Intrarea prezintă dimensiunea necesară pătrunderii căruțelor cu coviltir, a căruțelor grele, trase de mai multe perechi de animale, și a mulțimii de slujbași care însoțeau curtea voievodală.

Deasupra intrării, continuând zidirea din cărămidă, se află turnul clopotniței, a cărei înălțime asigură supravegherea de jur – împrejur, având forma octogonală, care cuprinde trei etaje, urcarea în turn având loc pe scări în spirală, din lemn de stejar.

Fundația din cărămidă pe care se află zidul lat de până la un metru,

¹³ Cojocaru Constantin, Cojocaru Dumitru, Iordache Ion, Marin I Marin, Stana Iancu, Tănăsescu Camil, Brâncoveni, *Studiu Monografic*, Editura Ins, 1998, p. 16

care înconjoară așezămintele, are îngropați adânc, la baza, boinici din salcâm, pentru a asigura construcției stabilitate, în cazul în care s-ar fi mișcat pământul.

Poarta din lemn este bătută pe laturi și la mijloc cu fiare groase, care să o țină fixată în balamale confecționate de fierarii locului.

Pe frontispiciul turnului figurează vulturul bicefal, ca semn al conducerii țării de către voievod și de către biserică, și o piatră care cuprinde pictura cu hramul bisericii.

Pe unele dintre frontispicii, pentru a face plăcerea curții otomane, figurează și semiluna, având sensul că biserica era cunoscută și urma să îi domine pe slujitorii săi, fără frica de alte asuprairi.

Fața clopotniței este încercuită de cadrane elipsoidale, formate în relief tencuiei.

Turnul împărțit în etaje, cuprinde bolta, încăperea de legătură cu chiliile rezervate monahilor, călugărilor de ajutor sau starețului.

Ultima încăpere cuprinde amenajarea clopotelor trase de funii din cânepă.

Restul încăperilor, dispuse în patrule, pe două sau trei etaje, sunt reprezentate de chiliile monahilor, de ateliere, sau de serviciile auxiliare.

Sub cea mai apărută parte a așezământului cu zidurile groase se află beciul, ale cărei dimensiuni depindeau de necesitățile monahilor¹⁴.

Toate bisericile brâncovenești au cele șapte acolade susținute pe pisanile săpate în calcar sau marmură, cu desene florale, iar șirurile de cărămizi sunt așezate în formă de fierăstrău și arce în formă de potcoavă.

Stâlpii de piatră sau marmură prezintă capiteluri și desene florale, cu ciorchini de struguri, cu elemente de floarea soarelui, elemente decorative sub forma de arcuri închise, strânse în colțuri de arcuri florale.

Frescele exterioare prezintă imaginile unor sfinți sau scene biblice, în baza tradiției bizantine, în care apostolii și proorocii fac legătura dintre cer și pământ, iar cele interioare redau fizionomia ctitorilor, iar în unele biserici sunt înmormântate rudele acestora.

Tiparele așezămintelor brâncovenești, în care voievodul și-a investit veniturile, au avut la bază deciziile familiei, originalitatea și perfecțiunea așezămintelor, deși manieristă, cuprinzând dovezi de puritate ale credinței identificate în cunoștința sacrificiului de sine.

¹⁴ Văduva Maria, *Sfânta Mănăstire Brâncoveni*, Editura Fundației, „Universitatea Pentru Toți”, Slatina, 2004, p. 109–111

Referințe bibliografice:

- [1] Cernovodeanu, Paul, Constantin, Florin, Busuioceanu Andrei, *Constantin Brâncoveanu*, Editura Academiei București, 1989.
- [2] Cojocaru, Constantin, Cojocaru, Dumitru, Iordache, Ion, Marin I Marin, Stana Iancu, Tănăsescu Camil, *Brâncoveni, Studiu Monografic*, Editura Ins, 1998.
- [3] Cojocaru, Constantin, Drăgan, Gheorghe, *Brâncoveniul este Ierusalimul Oltului*, Editura Hoffman, Caracal, 2015.
- [4] Doxăneanu, Nicolae, *Valea Voievozilor Brâncoveni*, Editura Albatros, 1981.
- [5] Fotini, Anastasia, *Sfânta Mânăstire Brâncoveni*, Editura Fundației, „Universitatea Pentru Toți”, Slatina, 2001.
- [6] Iorga, Nicolae, *Bizanț după Bizanț*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972.
- [7] Pătroi, Ion, Ciobotea, Dinică, Teodorescu, Dorin, *Constantin Basarab Brâncoveanu, Genealogia Familiei Brâncoveni*, Editura Universitaria Craiova, 2004.
- [8] Sherman, John, *Manierismul*, Editura Meridiane, București, 1983.
- [9] Văduva, Maria, *Sfânta Mânăstire Brâncoveni*, Editura Fundației, „Universitatea Pentru Toți”, Slatina, 2004.